

ТИПОЛОГІЯ МОТИВУ СОЦІАЛЬНОЇ СТИГМАТИЗАЦІЇ В ПОВІСТІ «НАЙМИЧКА» Т. ШЕВЧЕНКА ТА РОМАНІ «RUTH» Е. ГАСКЕЛЛ

У статті вперше проведено типологічне зіставлення повісті Т. Шевченка «Наймичка» та роману Е. Гаскелл, у яких реалізовано жанротвірний мотив соціальної стигматизації. У текстах Т. Шевченка та Е. Гаскелл аналізується репутаційна стигма, яка базується на уявленнях про негідну поведінку та негативні риси, які приписують жінкам, які народили позашлюбних дітей. Як і в повісті Т. Шевченка, у романі «Ruth» Е. Гаскелл актуалізовано мотив материнської самопожертви заради життя своєї позашлюбної дитини. В образах покриток із дітьми втілено один з найбільш поширених архетипів – архетип Великої Матері з Немовлям. У творах українського письменника і англійської письменниці в образах Лукії та Руфі також реалізовано архетипне відображення образу святої ерешниці.

Ключові слова: мотив; соціальна стигматизація; репутаційна стигма; архетип; покритка.

Дослідницький спектр літературних контекстів прози Т. Шевченка в українському порівняльному літературознавстві можна звести до щонайбільше трьох чітких магістральних тенденцій. До першої належить внутрішньоконтекстуальне зіставлення повістей з однойменними поетичними творами, до другої – з'ясування місця прози Т. Шевченка в українській і російській літературі першої половини та середини XIX ст., до третьої – розгляд рецепції просвітницьких ідей літератури XVIII ст. Не є винятком і перший відомий прозовий твір автора – повість «Наймичка» (1852–1853), – написаний за фабулою однойменної соціально-побутової поеми (1845), щоправда, із незначними сюжетними змінами. У шевченкознавстві досліджено можливі джерела повісті, інтертекстуальні співвідношення між однойменними поемою та повістю, а також близькою за тематикою поемою «Катерина», специфіку образотворення, зв'язки між повістю та Біблією, повістю «Сердешна Оксана» Г. Квітки-Основ'яненка та творами М. Гоголя, мовні особливості тексту, естетичні засади твору і навіть зроблено спроби переглянути хронологію послідовності написання поеми та повісті (особливо слід згадати праці О. Бороня, Л. Кодацької, М. Моклиці, М. Сулими, І. Франка).

У той же час практично відсутні дослідження, в яких би цей твір аналізувався типологічно у зіставленні з сучасними автору текстами – зокрема, англійської вікторіанської літератури. Тож актуальним видається типологічний аналіз повісті «Наймичка» та роману «Ruth» (1853) Е. Гаскелл з огляду на те, що в тексті англійської письменниці, який вийшов друком у трьох томах майже водночас з написанням «Наймички», також актуалізується тема покритки. У соціально-побутових творах Т. Шевченка й Е. Гаскелл вираз-

ний жанротвірний мотив соціальної стигматизації реалізується у подібний спосіб, що й простежуємо у нашій статті.

У виокремленні мотиву соціальної стигматизації у вказаних творах ми керуємося класичним його визначенням як стійкого «прив'язування» стереотипів – соціальних стигм – до певних людей (представників націй або етнічних груп, окремих професій і занять). Соціальну стигматизацію спеціально досліджував американський соціолог Е. Гоффман, який фактично першим теоретично обґрунтував поняття «стигми» як процесу формування соціальних клейм та їхнього широкого побутування серед загалу. Повість «Наймичка» Т. Шевченка та роман «Ruth» Е. Гаскелл демонструють один з найпоширеніших типів стигми – репутаційну стигму, яка базується тут на уявленнях про негідну поведінку та негативні риси, які приписують жінкам, що народили позашлюбних дітей.

Визнаючи найпоширеніші види стигм, Е. Гоффман називає три великі групи: перша пов'язана з фізичними вадами, друга – з наявністю індивідуальних вад, третя – «ярлики», які часто передаються по спадковості й стосуються негативної рецепції інших рас, національностей і релігій [15, р. 14]. Найперше, що суспільство з негативом сприймає у покриток, – це їхня соціальна безпорадність. Покритка є баластом для суспільства, тож воно сприймає її з такою ж відразою, як і людей з обмеженими фізичними та психічними можливостями. В той же час порушення покриткою визначеної нормативної поведінки жорстко засуджується й карається, в першу чергу – соціальною обструкцією.

Стигматизовані за певною ознакою люди відносяться до меншості, яку принижують або ж намагаються уникати в повсякденному спілкуванні. Вважа-

ється, що стигматизовані не можуть виконувати адекватно ті ж професійні обов'язки, що й інші – «нормальні» – люди. Стигма впливає не лише на сприймання, а й на очікування – від стигматизованої людини, як правило, не очікують позитивних результатів роботи чи успішного підтвердження її досвіду або таланту. Й навпаки – стигматизовані знають те, як їх сприймають, і постійне відчуття власної ущербності впливає на їхнє самосприйняття та світобачення.

З'ясовуючи соціальні причини стигматизації, науковці вказують на необхідність самозбереження суспільства: правильна поведінка є бажаною і часто винагороджується, але відхилення від умовних, але суворих норм виявляється, переслідується та клеймується як загроза для більшості [11, с. 33]. Вбачаючи у відхиленні від загальноприйнятих законів і правил (правових, релігійних, моральних) небезпеку для суспільної цілісності, переслідування стигматизованих часто набуває форм дискримінації та расизму.

Стигматизація покриток є похідною від стигм, якими «оцінюють» повій – продажність, нерозбірливість у стосунках, підступність, нечесність, злодійкуватість тощо. Тому часто покритки сприймаються як повії й «перебирають на себе» невластивий їм набір оціночних суджень, які їх насправді не стосуються. Відповідно, покритка несправедливо вважається жінкою легкої поведінки, що «відкрито» порушує суспільні закони й належить до альтернативної сімейної і релігійної моралі меншості на противагу «чесним жінкам». Не дошукуючись соціально-економічних причин їхньої появи та покладаючи вину за їхній недовзначний соціальний статус виключно на них самих, суспільство таким чином розглядає повій як «офірних козлів» [2, с. 630]. Такими ж «офірними козлами» є покритки, бо їм судилося спокутувати вину суспільства, яке не здатне їх ні зрозуміти, ні пробачити, не кажучи вже про правовий захист.

Спілкування з такими жінкам вважається неприйнятним для репрезентативних представників суспільства і «дозволяється», як влучно зауважив Е. Гофман, іншій маргіналізованій меншості – представникам богами – художникам, непрофесійним філософам, письменникам і акторам, які також стигматизовані, тож повія почуватиметься у їхньому товаристві невідповідною [15, р. 40]. Таким чином, можна виокремити групу «розуміючих» людей, які в певний момент здатні стати на бік стигматизованого та зрозуміти його проблеми і переживання без додаткової хибної інтерпретації.

Обидві героїні в творах Т. Шевченка та Е. Гаскелл потрапляють у подібні життєві ситуації й впритул стикаються з проблемою набуття свого нового стигматизованого «я», яке відтепер невіддільне від негативної рецепції покритки у патріархальному суспільстві. Їхні найголовніші «ярлики» – незаконно народжені діти – стають випробуванням, яке стигматизованим покриткам вдається пронести з гідністю та вартою поваги честю. І Руф, і Лукія присвячують власне життя своїм дітям, реінтегруючись у суспільство. Це травматичне повернення не було б можливим, як підкреслюють автори, якби не особлива стоїчна вдача головних героїнь. Як видається, авторська інтерпре-

тація обох покриток максимально наближена до сакрального статусу святих мучениць.

Українські народні громади дуже суворо дотримувалися жорстких правил патріархального звичаєвого права. Проти покриток широко застосовувалися морально-психологічні та фізичні репресії, їх маргіналізували та обмежували у соціальній комунікації [5, с. 198]. У такий спосіб пропагували дотримання вимоги суспільної моралі – збереження цноти до шлюбу, а також підтримували відповідне статеве виховання у родинах – неслава також «покривала голову» й батьків, з якими проводили принизливі публічні ритуали висміювання. Покриток фактично позбавляли будь-якого соціального статусу й перетворювали на парій [9]. Дослідники повісті «Наймичка» Т. Шевченка зауважують отой особливий спосіб, у котрий автор конструє центральний образ у творі – жінку-покритку, яка після завданого кривди, підлого обману та знеславлення знаходить у собі сили не зламатися під гнітом обставин – вимушеного залишення рідного села та батьків – й повністю віддається вихованню дитини.

Дослідники спостерегли агіографічність сюжету повісті, зокрема його схожість на сюжет християнської легенди «Про Костянтина та його матір Єлену» та її відповідної переробки під назвою «Житие святого равноапостольного царя Константина и святой матери его Елены» з відомих «Житий Святых» Дмитра Туптала (Ростовського), попри те, що фактичних прикладів рецепції конкретних агіографічних творів у творчості Т. Шевченка загалом зауважують небагато. Зокрема, О. Кулікова аргументує те, що повість «Наймичка» є майже зразком жанру агіографічної повісті з виразним бароковим мотивом самопожертви головної героїні, який наближує ту до образу Пресвятої Богородиці – взірця материнської жертвності в християнській традиції [7, с. 50]. Як відомо, таке орієнтування на образ Богородиці під час аналізу жіночих персонажів не так прозової, як поетичної спадщини письменника часто зустрічаємо у шевченкознавчих працях.

Важко погодитися з думкою, що Т. Шевченко «годен трактувати як покритку саму Діву Марію» у своєму захопленні сердечними поривами, які й призводять у підсумку до того, що дівчина стає покриткою [10, с. 72]. Навіть якщо поет й дозволяв собі у приватних розмовах такі паралелі, то це, з огляду на специфіку його жіночого образотворення в ряді поетичних творів, не є епатажним проявом атеїзму чи цинізму. Радше навпаки – у концепції жіночої долі Т. Шевченка й, зокрема, в її трагічному вимірі, покритка лише тоді стає рівною Богоматері, коли покійно проносить свій хрест крізь життя, як у випадку з Ганною з поеми та Лукією з повісті. Діва Марія смиренно та покійно сприймає свій важкий для матері жереб – стати свідком мордування Сина, Його смерті та Воскресіння, й подальшої розлуки з Ним, як виконання Божої волі.

У повісті Т. Шевченка в одному з епізодів недаремно згадується християнський взірець трансформації та росту від блудниці до святої – Марія Єгипетська, яка вважається еталоном християнського покаяння. Яким нарікає на уланів, які четвертий рік стоять в селі і через яких вже «покрили» третю дівчину. Його дру-

жина безапеляційно підтакує: «Так, Якиме, так. Вечная наруга. Вечное проклятие на земли. А на том свете что? Огонь неугасимый! Сказано – блудница!» [12, с. 85]. Дружина Якіма репрезентує народну думку про ті «заслужені» муки, які очікують грішниць-покриток: довічна ганьба на землі, вічні муки у пеклі й озвучує згаданий вище аспект стигматизації – отожднення з повіями. З такою позицією цілковито незгодний її чоловік, він наводить приклад з популярної богословської літератури – зі згадуваних вище «Житий Святых» Дм. Туттала – оповідь про життя Марії Єгипетської, яка під впливом видіння Богородиці та її поради перестає бути розпусницею і провадить побожне життя аскета в Йорданській пустелі. Ця згадка про Марію Єгипетську одразу переконує Марту, що благочестиве життя може врятувати од пекельних мук. Так само Яким розраджує і Лукію, яка гірко плаче під час цієї розмови, що вона лише чесна москковка, яка поховала свою дитину, а не збезчещена покритка, якій слід вимолювати свій гріх.

Як і в повісті Т. Шевченка, у романі «Ruth» Е. Гаскелл актуалізовано не так мотив зваблення простої дівчини дворянином (образ спокусника взагалі не є головним в обох текстах), а мотив материнської самопожертви заради життя своєї позашлюбної дитини. Обидва письменники взагалі опускають зображення сцен обдурення та зваблення дівчат – їм більше йдеться про майбутню соціалізацію зраджених самотніх жінок. Для реалізації мотиву материнської самопожертви англійська письменниця так само наділяє центральний персонаж роману – Руф – рисами Марії Магдалини. Показовою є подібна до діалогу Якіма та Марти суперечка про переступ Руфі між її наймачем Бредшоу та пастором Бенсоном. Містер Бредшоу переконаний, що, одного разу здійснивши гріх, Руф порушила суспільну мораль і звичаї, які були колись встановлені, а сьогодні прописані чіткі правила поведіння з такими нечестивими жінками, як вона. Як роботодавець, він обурений тим шкідливим впливом, який могла здійснити Руф, приховавши «жахливу» правду про своє минуле, на його доньку Джемію. Отже, Бредшоу, як і Марта, погоджується з думкою загалу про те, що колишня поведінка дівчини є незмивно плямою на її репутації до кінця життя й вона безумовно заслуговує на те, щоби її всі зневажали й переслідували – так, як це було з давніх-давен. Бенсон, подібно до Якіма, намагається заперечити, знайшовши прямі паралелі у християнській історії, й порівнює сумну долю Руф з життям Марії Магдалини: «Now I wish God would give me power to speak out convincingly what I believe to be His truth, that not every woman who has fallen is depraved; that many – how many the Great Judgment Day will reveal to those who have shaken off the poor, sore, penitent hearts on earth – many, many crave and hunger after a chance for virtue – the help which no man gives to them – help – that gentle, tender help which Jesus gave once to Mary Magdalen» [14]. Як відомо, високошанований у традиції Західної церкви образ Марії Магдалини є не історичним, а збірним з трьох новозавітних персонажів – Марії з Магдали, з якої Ісус Христос виганяє сім бісів і яка після чудесного зцілення стає першим свідком Його воскресіння; Марію з Віфанії, сестру Марфи і Лазаря; безіменну грішницю, котра омиває ноги Христа слізьми, покриває їх поцілунками та змащує миром [3, с. 40–45]. Значно пізніше, починаючи з епохи Середньовіччя, відбувається об'єднання трьох образів в один, «віднайдення» мошей Магдалини в одному з французьких абатств і подальше тривале образотворення найвідомішої жінки-грішниці в християнській агіографії.

Порівняння Руфі з Марією Магдалиною цікаве ще й у тому плані, що в уявленні пастора Бенсона до цього взірця християнської покути не міг не додатися й образ Марії Єгипетської. Дослідники агіографічних писань про Марію Магдалину чітко визначають час, коли первісний життєпис про вірну послідовницю Ісуса Христа, створений у Візантії, – так зване *vita egyptica* (відлюдницьке життє) – почав «підганятися» безпосередньо під відомі факти біографії Марії Єгипетської. Цікаво, що насамперед запозичується факт стигматизації – заняття проституцією – до християнського навернення та щирого сердного покаяння. Цей варіант життя Марії Магдалини швидко поширюється в Європі, а в Англії був уже відомий з середини IX ст. [13, с. 49–50]. Тож є підстави вважати, що пастор Бенсон апелює до загальнопоширеної біографії Марії Магдалини в модифікованому варіанті.

Отже, постаті Руфі, Лукії, Марії Єгипетської, Марії Магдалини набувають єдиних ознак архетипного образу грішниці, яка щиро розкалася, а її подальше праведне і смиренне життя набуває рис побожної святості. Таке архетипне втілення образу святої грішниці зустрічається й до художньої інтерпретації в творах Т. Шевченка та Е. Гаскелл. Так, за спостереженням сучасних науковців перед початком Реформації в інтелектуальних дискусіях богословів щодо історичності постаті Марії Магдалини превалювала не так її відповідність історичним текстам, як архетипний образ, утілений у символі [4, с. 214]. Так само і в образах Лукії та Руфі вбачаємо архетипне відображення образу святої грішниці. Водночас не можна не звернути увагу на інший невіддільний елемент цих літературних героїнь – діти.

Покритки зі своїми дітьми є іконографічним образом, який є надзвичайно давнім і одним з найбільш поширених архетипів – архетип Великої Матері з Немовлям. О. Ранк і Дж. Кемпбел виокремлюють п'ять складових у світовому мотиві вигнання немовляти, який розгортається у величезній кількості сюжетів: 1) немовля є дитиною божественних батьків або сином божества і земної дівчини; 2) його народження супроводжується величезними складнощами як наслідок злого умислу самого батька або його заміни; 3) немовля залишають напризволяще або змушують рятуватися втечею – як саме, так і з матір'ю; 4) відкинуте дитя рятують або тварини, або прості люди – як правило, селяни; 5) зрештою, герой після досягнення юнацтва повертається на батьківщину й або скидає власного батька й займає його місце, або примирюється з ним і завершує його справу [8, с. 55–60]. Ця схема майже повністю відображена у «Наймичці» та «Ruth» за винятком останнього компонента – в обох текстах смерть головних героїнь завершує сюжет, але ця смерть не перекреслює сподівання на кращу долю

осиротілих дітей, яким гарантовано належне місце у суспільстві, заслужене самовідданою працею матерів.

Незаконнонароджені діти в творах Т. Шевченка та Е. Гаскелл є нащадками сановитих дворян, але покинуті напризволяще зі своїми бідолашними матерями. Матері не застаються там, де їх було зваблено – вони починають нове життя на новому місці. Чудесний порятунок немовлят і їхніх переслідуваних суспільством матерів був би неможливий без простих людей, які є моральними антагоністами як до збездечених жінок, так і їхніх цинічних спокусників.

Гріхопадіння в обох текстах розглядається не як результат негідної поведінки дворян, а як радше законірний фатальний наслідок наївності та довірливості головних героїнь. Тож набуття жінками-покритками рис святості після довгого стражницького життєвого шляху в обох творах є не набуттям нового статусу, а радше відновлення *status quo* перед смертю. Автори вибудовують справжнє руссоїстське протистояння між «дітьми природи» та представниками міської цивілізації: з одного боку – сільські дівчата, з іншого – молоді дворяни. Цей конфлікт світоглядів призводить до трагедій дівчат, які змушені відтепер забути про своє досі безпечне життя і виживати в побоюванні, що їхню таємницю буде кимось викрито. Зрештою, у випадку з Руф'ю в романі англійської письменниці також описано і жадливий момент викриття та подальшої обструкції бідолашної матері.

Моральна чистота та чесність стають прокляттям для Лукії, яка, будучи зачарована красою офіцера, з цілковитою довірою сприймає його облудні обіцянки. Письменник підкреслює, що те «цивілізоване суспільство», яке репрезентує лицемір, не розуміє ганебного вчинку, який він вчинив, бо само живе за тими ж «законами»: «Она была простое, натуральное, умное и прекрасное дитя природы. Она полюбила всей чистотою своего сердца уланского офицера за красоту его и ласковы речи. И когда он, ею наигравшись, бросил, как ребенок игрушку, то она, неразумная, только заплакала и долго, и до сих пор не может себе растолковать, как может человек божиться и после соврать. Для ее простой, девственной души это было неудоивразумимо. А между людьми более или менее цивилизованными это вещь самая простая. Это все равно, что взять и не отдать» [12, с. 74].

Таке ж розчарування чекає Руф, яка, як і Лукія, стає жертвою обману через власну довірливість і відсутність будь-яких уявлень про можливі небезпеки, що чекають на невинну та самотню дівчину в жорсткому світі. Е. Гаскелл підкреслює, що, якби сирота отримала відповідне практичне виховання від дорослих людей, вона б була більш обережною та менш легковірною [14].

Т. Шевченко та Е. Гаскелл намагаються вибудувати індивідуальні ситуації спасіння покриток через виховання дітей і служіння людям, дозволивши їм уникнути публічної стигматизації. Лукія вигадує «легенду» про те, що вона – вдова-«московка», тим самим провокуючи не огиду, а співчуття. Т. Шевченко також підкреслює коректність Якіма та Марти, які, не бажаючи ятрити душевні рани наймички не розпитують нічого про її минуле життя: «Поклон вам, грубые,

простые люди! Вы бы своими расспросами заставляли ее врать и, значит, вдвойне страдать, потому что она не рождена была выдумывать небывалые исповеди своего сердца» [12, с. 74]. Дм. Козій виокремив три жіночі іпостасі Шевченкових персонажів – наймичка (з однойменних поеми та повісті), Алкідова мати з «Неофітів» та відьма з однойменної поеми. Образ наймички, на його думку, втілює Шевченкове бачення людини – людини, яка здатна на подвиг й має волю спрямованість на реалізацію етичних цінностей. Наймичка черпає свою насагу з власної героїчної любові до сина й здатна нею щедро обдаровувати оточуючих. Як спостеріг Дм. Козій, зберігання людської гідності та здобуття глибокої пошани від людей уможливлене тому, що покритка не знає почуття відчуження від людей [6, с. 5]. Лише на смертному одрі Лукія відкриває найбільшу таємницю, яку оберігала все життя, синові. Зрозуміло, що, якби подружжя Гирлів знало правду про трагедію наймички, це б, попри чесну працю та служіння, неминуче привело до її вигнання та й відобразилося б на ставленні Якіма до названого сина. В повісті особливо підкреслено негативне ставлення козака до росіян, яке було зумовлене негативним випадком: під час спроби торгувати в Москві цукром Якіма обікрали або обдурили (Т. Шевченко зауважує, що таке «братське» ставлення росіян до українців є буденним і звичним явищем) [12, с. 64]. Тому козак не міг навіть терпіти згадок про росіян і навряд чи б і надалі з такою любов'ю ставився до плоду кохання російського офіцера та Лукії – Марка.

Брат і сестра Бенсони також вигадують «легенду» про вдівство Руфі, намагаючись відгородити її від людського осуду, знущань і обструкції. Й, попри те, що все ж таємницю Руфі вберегти не вдається, цей задум, за розсудливим переконанням Бенсона, мав також і вберегти молоду матір від можливого перетворення її любові до дитини в ненависть: «The world has, indeed, made such children miserable, innocent as they are; but I doubt if this be according to the will of God, unless it be His punishment for the parents' guilt; and even then the world's way of treatment is too apt to harden the mother's natural love into something like hatred. Shame, and the terror of friends' displeasure, turn her mad – defile her holiest instincts; and, as for the fathers – God forgive them! I cannot – at least, not just now» [14]. Містер Бенсон обґрунтовано побоюється, що для Руфі дитина може стати об'єктом для реалізації свого гніву не лише через те, що та є причиною її страждань, а й тому, що саме суспільство підживлює відповідне ставлення до незаконнонароджених. Відповідно, стигматизація Леонарда є «генетичною», яка передається від матері-покритки й здатна з самого моменту народження маргіналізувати дитину, відсунувши її на узбіччя та визначивши головно її майбутню життєву програму. Усвідомлюючи ризики ідентифікації та подальшого стигматизування в патріархальному суспільстві, де є тривкими стереотипи щодо негідної поведінки покриток і упереджене ставлення до їхніх дітей, Лукія також вигадує те, що нібито її дитина померла.

Показовим є те, що письменники в однаковий спосіб показують рецепцію «нових облич» в церковних

громадах – відносно закритих спільнотах, де всі про всіх все знають, а до чужих людей виявляють настороженість і підвищений інтерес. Так, перші відвідини церкви Руф'ю Бенсони зі зрозумілих причин вважаються справжнім випробуванням – парафіяни одразу звертають увагу на неї й починають обговорювати її «біографію». Схоже описує й Т. Шевченко перші відвідини Лукією недільної відправи у сільській церкві під час великого свята. В приміщенні церкви парафіяни жваво починають допитуватися один одного щодо її особи й навіть потім ще довго в селі молоді люди обговорюють молоду жінку, так і не довідавшись нічого.

У своїх творах Т. Шевченко та Е. Гаскелл піддають своїх покриток після народження дітей ще одному випробуванню: повторній зустрічі зі своїми підлими звабниками. Привертає увагу те, що автори майже однаковими зображують і містера Беллінгема, і уланського офіцера, які не позбуваються своїх найбільш негативних рис – самолюбства, безвідповідальності та зневаги до соціально нижчих за себе. Обое спокусників волюють продовжити зустрічатися з покинутими жінками, не вбачаючи за собою жодної провини (не могли ж вони зашкодити власній кар'єрі, одружившись з простолюдниками).

Т. Шевченко вказує на те, що Лукія знову починає вірити офіцеру й ладна забути всі кривди та зруйноване життя й пробачити навіть смерть своїх батьків – рятує її лише перекидання уланів в сусідню губернію. Автор підкреслює, що навіть дияволу вдалося спокусити святого, тож немає нічого дивного у відсутності належного опору в легковірної жінки. Т. Шевченко представляє можливі трагічні сценарії розвитку подій для Лукії, якби щасливий випадок не усунув офіцера з хутору.

Руф проявляє більше розважливості, аніж Лукія: зрозумівши, що Беллінгем не розкаюється у своєму злочині, не розуміє, що вона пережила і як живе зі стигмою, а хоче купити її прихильність за гроші, з обуренням відштовхує його, попри погрози та шантаж розповісти її таємницю.

Для збереження таємниць покриток і уникнення контактів зі зовнішнім ворожим світом, письменники оселяють їх у закриті топоси затишних будинків. Таким чином актуалізуються мотиви щедрої природи, які Р. Барт влучно назвав кодом Едему [1, с. 405]. Головним субкодом в коді Едему в обох текстах є затишок для обох зведениць і їхніх дітей – будинки Гирлів

і Бенсонів стають топосами «раю на цьому світі».

Т. Шевченко показує камерний світ українського хутору, де життя тече рівномірно і циклічно, не змінюючись упродовж десятиліть. Єдине, що порушує ритм хутірського життя – це смерть і народження його мешканців, рідкісні відвідини чужинців, а також Різдвяні та Великодні свята. Святуванням Різдва та Великодня маркується прожитий відтинок часу, який у віддаленому від більших поселень – сіл та міст – набуває нового виміру.

Хутір багатого козака Якова Гирла, як зауважує письменник, розміщений лише за п'ять чи дещо більше верств від села бідолашної покритки. Втім, ця незначна відстань стає справжнім проваллям між батьківщиною Лукії та її новим домом: їй вдається прожити решту життя на хуторі, будучи невпізаною, навіть контактуючи з іншими людьми. Автор підкреслює закритість світу хутора, його захищеність – він окупаний ровом, «прихований» вербою – та акцентує увагу на багатстві його «старозавітного» саду, який був закладений предками козака [12, с. 63]. Таким чином хутір уподібнюється неприступній фортеці, мешканці якої почуваються у безпеці та достатку, який дарує природа, і неухильно дотримуються довоглітніх традицій і звичаїв.

Камерність, характерна для хутора Гирлів, властива й для будинку брата й сестри Бенсонів. На відміну від козака Якова, Бенсони змушені заощаджувати й вести економне життя. Незважаючи на ці обставини, їхній будинок також є взірцем гармонії, чистоти та затишку [14]. Як і у Т. Шевченка, тут використано образ саду, який разом із будинком також схожий на мініатюрну фортецю, оточену кам'яною стінною.

У повісті «Наймичка» Т. Шевченка та романі «Ruth» Е. Гаскелл актуалізовано жанрові мотиви репутаційної стигми. Обидва письменники піднімають доволі дражливу для суспільства Російської та Британської імперій тему ставлення до покритки та створення для неї соціального статусу «офірного козла». В обох соціально-побутових романах письменники репрезентують одне з втілень мотиву порятунку матері з немовлям, яка тут модифікується в досконалі зразки материнської саможертвості. З метою підвищення статусу покриток образи Лукії та Руфії наближено до сакрального образу Марії Магдалини – після гріхопадіння своїм праведним і смиренным життям вони заслуговують на прощення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. С чего начать? // Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Ролан Барт ; пер. с фр. / сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – С. 401–412.
2. Бовуар С. де. Второй пол : Т. 1. Факты и мифы. Т. 2. Жизнь женщины : пер. с фр. / Симона де Бовуар ; общ. ред. и вступ. ст. С. Айвазовой ; [коммент. М. В. Аристовой]. – М. : Прогресс ; СПб. : Алетейя, 1997. – 831 с. – (Библиотека феминизма).
3. Даларен Ж. Глазами Церкви / Жак Даларен // История женщин на Западе : в 5 т. / [Под общ. ред. Жоржа Дюби и Мишель Перро ; пер. с англ. А. В. Карасева и др.]. – СПб. : Алетейя, 2005–. – (Гендерные исследования). – Т. 2: Молчание Средних веков / под ред. Кристиан Клапиш-Зубер ; [пер. с фр. под ред. Р. А. Гимадеева]. – 2009. – С. 24–50.
4. Касаткина А. Л. Башня непорочности и дорога преображения : спор Жака Лефевра и Джона Фишера о Марии Магдалине / А. Л. Касаткина // Вестник РГГУ. – 2008. – № 12. – С. 210–230.
5. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст.) / Оксана Кісь. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2008. – 272 с.
6. Козій Дм. Шевченківська людина / Дмитро Козій // Сучасність. – 1974. – Ч. 3 (159). – С. 3–15.

7. Кулікова О. В. Агіографічні сюжети у творчому доробку Тараса Шевченка / О. В. Кулікова // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. : Літературознавство. – 2010. – Вип. 3.1. – С. 47–56.
8. Кэмпбелл Дж. Мифический образ / Джозеф Кэмпбелл ; [пер. с англ. К. Е. Семенова]. – М. : АСТ, 2002. – 686 с. – (Philosophy).
9. Малютіна І. Громадські санкції і покарання покритки / Ірина Малютіна // Матеріали до української етнології. – 2007. – Вип 6 (X). – С. 123–127.
10. Ушкалов Л. Блудниця // Моя шевченківська енциклопедія: із досвіду самопізнання / Леонід Ушкалов. – Харків–Едмонтон–Торонто : Майдан ; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2014. – С. 72–74.
11. Финзен А. Психоз и стигма / Финзен А. ; пер. с нем. И. Я. Сапожниковой. – М. : Алетейа, 2001. – 216 с. – (Гуманистическая психиатрия).
12. Шевченко Т. Г. Наймичка // Повне зібрання творів: У 12 т. / Шевченко Т. Г. ; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2001–. – Т. 3 : Драматичні твори. Повісті. – 2003. – С. 57–120.
13. Янсен К. Л. Мария Магдалина / Кэтрин Л. Янсен ; пер. с англ. Ю. С. Евтушенко. – М. : Вече, 2007. – 512 с. – (Terra Historica).
14. Gaskell C. E. Ruth [Електронний ресурс] / Elizabeth Cleghorn Gaskell // The Project Gutenberg eBook. E-text prepared by Charles Aldarondo and revised by Joseph E. Loewenstein, M. D. HTML version prepared by Joseph E. Loewenstein, M. D. – Режим доступу до книги: <http://www.gutenberg.org/files/4275/4275-h/4275-h.htm>
15. Goffman E. Stigma : Notes on the Management of Spoiled Identity / Erving Goffman. – London : Penguin Books, 1990. – 176 р.

Д. Ч. Чик,

Бердянський державний педагогічний університет, г. Бердянськ, Україна

ТИПОЛОГИЯ МОТИВА СОЦИАЛЬНОЙ СТИГМАТИЗАЦИИ В ПОВЕСТИ «НАЙМИЧКА» Т. ШЕВЧЕНКО И РОМАНЕ «RUTH» Э. ГАСКЕЛЛ

В статье впервые проведено типологическое сопоставление повести Т. Шевченко «Наймичка» и романа Э. Гаскелл «Ruth», в которых реализовано жанрообразующий мотив социальной стигматизации. В текстах Т. Шевченко и Э. Гаскелл анализируется репутационная стигма, основанная на представлениях о недостойном поведении и отрицательные черты, которые приписывают женщинам, родивших внебрачных детей. Как и в повести Т. Шевченко, в романе «Ruth» Э. Гаскелл актуализирован мотив материнского самопожертвования ради жизни внебрачного ребенка. В образах павших женщин с детьми воплощено один из самых распространенных архетипов – архетип Великой Матери с Младенцем. В произведениях украинского писателя и английской писательницы в образах Лукин и Руфи также воплощено архетипное отображение образа святой грешницы.

Ключевые слова: мотив; социальная стигматизация; репутационная стигма; архетип; покритка.

D. Chyk,

Berdiansk State Pedagogical University, Berdiansk, Ukraine

TYPOLOGY OF A SOCIAL STIGMA MOTIF IN TARAS SHEVCHENKO'S «NAIMYCHKA» AND E. GASKELL'S «RUTH»

The subject of the article is the typological comparison of Taras Shevchenko's «Naimychka» («Hireling») and Elizabeth Gaskell's «Ruth». The research goal is the motive of social stigma in the works of Ukrainian and English writers. In the paper the theoretical concept of social stigma by an American sociologist Erving Goffman who first explained the concept of «stigma» as the process of forming social brands is used. The figures of Ruth and Lucia obtain common features of an archetypal image of a feminine sinner who repented sincerely. In the images of fallen women with illegitimate children one of the most common archetypes embodied – the archetype of the Great Mother and the Child. In the texts a reputational stigma is analyzed, which is based on the concept of misconduct and negative traits that are attributed to women who gave birth to illegitimates. The stigma of fallen women is derived from the stigmas, which «marked» prostitutes. In the story of Taras Shevchenko and in the novel of Elizabeth Gaskell a motive of maternal self-sacrifice for the life of her illegitimate is modified. Ruth and Lucia dedicate their lives to their children, reintegrated in society. Taras Shevchenko and Elizabeth Gaskell try to construct individual situations of fallen women's salvation through parenting and devoted service to others, allowing them to avoid public stigmatization. The authors' interpretation of both images is very similar to a sacred status of the holy martyrs.

Key words: motive; social stigma; reputational stigma; archetype; a fallen woman.